

Οι αγώνες επιχειρηματολογίας και το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας στο Λύκειο: μια διδακτική προσέγγιση της θεματικής ενότητας «Εκπαίδευση και Νέες Τεχνολογίες

Μαργαρού Ελένη, Δρ., Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης
Χειμαριού Ελένη, Δρ., Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης

«Δεν είναι λάθος να έχουμε ισχυρές απόψεις. Το λάθος είναι να μην έχουμε τίποτε άλλο»¹

Α΄ Θεωρητικό Μέρος

Είναι ευρύτατα πια αποδεκτό ότι στην καθημερινή ζωή ο γραπτός λόγος ακολουθεί τον προφορικό, ο οποίος εκφέρεται σε μια σειρά συγκυριών σε ποικίλα επίπεδα, από τις ιδιωτικές συζητήσεις έως τις επαγγελματικές συναλλαγές ή τις αντιπαραθέσεις στη δημόσια αρένα.² Όπως πετυχημένα το έθεσε ο Χρίστος Τσολάκης, «η επικοινωνία είναι το κοινωνικό πλαίσιο που παράγει το λόγο».³ Επικοινωνώντας προφορικά με τους συνανθρώπους μας, συνειδητοποιούμε σταδιακά ότι ο λόγος μας διαφοροποιείται ανάλογα με τις εκάστοτε επικοινωνιακές συγκυρίες, τον τόπο, τον χρόνο, το θέμα, τους συνομιλητές μας. Επιχειρηματολογούμε διαρκώς, και επιχειρηματολογώντας αποσαφηνίζουμε και οι ίδιοι τις απόψεις μας, τις στηρίζουμε και πείθουμε τους άλλους γι' αυτές, ψυχαγωγούμαστε πιθανώς, εκτονώνουμε συναισθήματα που συνειδητά ή ασυνείδητα φορτίζουν τη σκέψη και το λόγο μας –καθαρά ψυχολογική λειτουργία- αποφασίζουμε για κάτι ή, τουλάχιστον, φτάνουμε σε μια παραδοχή ή συμφωνία. Τέλος, επιχειρηματολογώντας διερευνούμε και παγιώνουμε την ταυτότητά μας, ωριμάζουμε και αυτοκαθοριζόμαστε σε σχέση με τους άλλους. Και όλα αυτά, μαζί ή χωριστά, με αυτή τη σειρά προτεραιότητας ή όποια άλλη, προφανώς συντελούν αποφασιστικά σε μια δημοκρατική κοινωνία πολιτών ικανών να κρίνουν όσους επιχειρούν να τους πείσουν ή και να τους κυβερνήσουν.⁴

Η συγκροτημένη και ευπρεπής ανταλλαγή απόψεων, η αντιπαραθέση επιχειρημάτων υπέρ και εναντίον μιας δεδομένης θέσης, γνωστή ως αντιλογία, επιχειρηματολογία, ακόμη και με τον περισσότερο δημοφιλή ξενόγλωσσο όρο *debate*, αποτελεί εν δυνάμει κύριο συστατικό στοιχείο της παιδευτικής διαδικασίας. Ήδη από καιρό η πρακτική αυτή της συζήτησης με μορφή αντιπαραθέσης επιχειρημάτων εφαρμόζεται σε σχολεία, κολέγια και πανεπιστήμια άλλων χωρών. Μάλιστα τα τελευταία χρόνια τέτοιου είδους συζητήσεις διεξάγονται και μέσω του διαδικτύου, η δημοτικότητα του οποίου το καθιστά ολοένα και περισσότερο χώρο ελεύθερης και ανοιχτής έκφρασης και αντιπαραθέσης απόψεων.⁵

Όσον αφορά στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα και ειδικότερα τη λυκειακή βαθμίδα, σχετικά πρόσφατα το ΥΠΕΠΘ με την Υ.Α 33079/Γ2/3-4-2003 θέσπισε τους Πανελλήνιους Μαθητικούς Αγώνες Επιχειρηματολογίας. Οι Αγώνες αυτοί, δίνοντας στους νέους την ευκαιρία να διαγωνιστούν μέσα σε ένα αυστηρά καθορισμένο πλαίσιο κανόνων, αποσκοπούν στην καλλιέργεια της κριτικής σκέψης τους, στην τεκμηριωμένη και ευπρεπή διαφωνία, στην ανάληψη και εκφορά δημόσιου λόγου, στο σεβασμό του άλλου, στοιχεία απαραίτητα για τη διαμόρφωση υπεύθυνου και ενεργού πολίτη.⁶ Βασικά συστατικά αλλά και οφέλη των Αγώνων θεωρούνται αφενός η ευθύνη του κάθε ομιλητή να εκφέρει συμπαγείς και στέρεες αποδείξεις για όσα υποστηρίζει, και αφετέρου η ικανότητά του να διακρίνει τους στόχους και την ποιότητα των επιχειρημάτων του συνομιλητή του, να απαντά στην επιχειρηματολογία του αντιπάλου και να εντοπίζει πιθανές αδυναμίες και

1 Weston A., 2002, σ. 11.

2 Σχετικά με το θέμα αυτό, βλ. ενδεικτικά Lyons J., 1995, σσ. 19-26, Αθανασίου Λ., 1993, σσ. 95-99 και Μήτσης Ν., 1998, σ. 207. Ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζει το άρθρο του Μοσχονά Σπ., Η προτεραιότητα του προφορικού λόγου, (εφημ. ΤΑ ΝΕΑ, ένθετο "Πρόσωπα", 16/9/2000).

3 Τσολάκης Χ., 1995, σσ. 87-88.

4 Andrews R., 1994, σσ. 62-63. Βλ. επίσης Τζιόλας Αλ., 1987, σ. 164 και Andrews R. et al., 1994, σσ. 22-30.

5 Weston A., 2002, σ. 10, Δαγκλή Β. κ. άλ., 2005, σ. 30 και Argumentation στην http://en.wikipedia.org/wiki/Argumentation_theory.

6 Υ.Α. 33079/Γ2/3-4-03, ΦΕΚ 401, τ. Β' /6-4-03, σ. 5564.

αντιφάσεις στα λεγόμενά του.⁷

Πέραν όμως από την δραστηριότητα αυτή που έχει χαρακτήρα προαιρετικό και ως εκ τούτου αποσπασματικό, αξίζει να εξετάσει κάποιος το κατεξοχήν ειδικό μάθημα, αυτό της Νεοελληνικής Γλώσσας (Έκφρασης-Έκθεσης), σε επίπεδο σκοποθεσίας και μεθόδευσης της διδασκαλίας.

Σε επίπεδο σκοποθεσίας στις οδηγίες του ΥΠΕΠΘ για τη διδασκαλία του μαθήματος κατά το σχολικό έτος 2006-2007, διατυπώνονται μεταξύ των άλλων και οι εξής γενικοί σκοποί:

1. Να κατακτήσουν οι μαθητές το βασικό όργανο επικοινωνίας της γλωσσικής τους κοινότητας, ώστε να αναπτυχθούν διανοητικά, συναισθηματικά και κοινωνικά, αποκτώντας τις απαραίτητες για την ηλικία τους γνώσεις της λειτουργίας του γλωσσικού συστήματος και χρησιμοποιώντας με επάρκεια και συνείδηση το λόγο (προφορικό και γραπτό) στις διάφορες επικοινωνιακές περιστάσεις. (η υπογράμμιση δική μας)

2. Να συνειδητοποιήσουν τη σημασία του λόγου για τη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή, ώστε να μετέχουν στα κοινά είτε ως πομποί είτε ως δέκτες του λόγου με κριτική και υπεύθυνη στάση.

3. Να συμμετέχουν ενεργά στο μάθημα με την ανταλλαγή απόψεων, την τεκμηρίωση των σκέψεών τους και με τη δημιουργική τους έκφραση, γραπτή και προφορική, πάντοτε μέσα σε επικοινωνιακό πλαίσιο.⁸

Παρατηρούμε λοιπόν ότι, αν και δεν αναφέρεται ρητά η επιχειρηματολογία ως επικοινωνιακή διαδικασία, τονίζονται εμφαντικά δεξιότητες που απαιτούνται για αυτήν και ωφέλειες που προκύπτουν από αυτήν. Ελαφρώς διαφοροποιούνται οι διδακτικοί στόχοι που τίθενται :

α) για το 2^ο κεφάλαιο του βιβλίου της Α΄ τάξης, που αναφέρεται στο Διάλογο και αποσκοπεί μεταξύ των άλλων στο «να επισημάνουν οι μαθητές τις προϋποθέσεις για έναν πετυχημένο διάλογο, ώστε να ανταποκρίνονται επαρκώς στις απαιτήσεις μιας συζήτησης».⁹

και β) για το 1^ο κεφάλαιο του βιβλίου της Γ΄ τάξης, που αφιερώνεται στους τρόπους και τα μέσα πειθούς και επιδιώκει «τον εντοπισμό των επιχειρημάτων – τεκμηρίων και την αξιολόγησή τους».¹⁰

Σε επίπεδο μεθόδευσης της διδασκαλίας οι Οδηγίες προτείνουν το μοντέλο της «επικοινωνιακής προσέγγισης» (Communicative Approach) ή «επικοινωνιακής γλωσσικής διδασκαλίας» (Communicative Language Teaching), το οποίο αποσκοπεί κυρίως στο να αναπτύξει στους μαθητές την ικανότητα να επικοινωνούν αποτελεσματικά σε κάθε περίπτωση, ανάλογα με τα δεδομένα του περιβάλλοντος στο οποίο βρίσκονται. Επειδή οποιαδήποτε, ακόμη και αδρομερής, περιγραφή του συγκεκριμένου μοντέλου θα ξέφευγε από τα όρια της παρούσας εισήγησης, εστιάζουμε σε δύο συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του.

1) Σύμφωνα με την επικοινωνιακή προσέγγιση, η γλώσσα από αντικείμενο μελέτης μετατρέπεται σε μέσο εργασίας και άσκησης, το οποίο κατακτάται μέσα από σκόπιμα οργανωμένες γλωσσικές δραστηριότητες. Αυτές οι δραστηριότητες ξεπερνούν το πλαίσιο ενός συγκεκριμένου σχολικού εγχειριδίου ή μιας καθορισμένης διδακτέας ύλης και προωθούν την ενεργό συμμετοχή των μαθητών, προκειμένου να αναπτύξουν οι ίδιοι όλες τις επιμέρους γλωσσικές δεξιότητες, της ακρόασης, της ομιλίας, της ανάγνωσης και, τελικά, της γραφής (πρόσληψη – παραγωγή).¹¹

2) Ο ρόλος του εκπαιδευτικού μεταβάλλεται και ο ίδιος αποκτά περισσότερο τον χαρακτήρα του συνεργάτη, συνεργουνητή, συμβούλου και συντονιστή, ο οποίος διατηρεί την ευθύνη για την οργάνωση της διδακτικής διαδικασίας, αλλά παράλληλα διασφαλίζει και ένα κλίμα οικειότητας και ελευθερίας στην τάξη. Το κλίμα αυτό αποτελεί βασική προϋπόθεση για οποιαδήποτε προσπάθεια του εκπαιδευτικού να ενθαρρύνει τους μαθητές να συμμετάσχουν ενεργά και να καλλιεργήσει το αίσθημα της αυτοπεποίθησης και του αυτοσεβασμού τους.¹²

7 Για τους Κανόνες των Αγώνων βλ. αναλυτικά Σχίζας Ε. (2003). Εγχειρίδιο διττών λόγων. Αθήνα: Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία.

8 ΥΠΕΠΘ, 2006-2007, σσ. 101-106

9 Ο.π., σ. 109.

10 Ο.π., σσ. 145, 146.

11 Ενδεικτικά βλ. Αθανασίου Λ., 1993, σσ. 221-224, Μήτσης Ν., 1998, σσ. 149-165, Χαραλαμπίδης Α., 1999, σσ. 45-55 και Αδαλόγλου Κ., 2007, σσ. 25-43.

12 Μήτσης Ν., 1998, σσ. 124-129 και Brookfield S.&S. Preskill, 1999, σ. 161 κ.ε.

Όπως προκύπτει από τη βιβλιογραφία, μία μορφή επικοινωνιακής δραστηριότητας που μπορεί να αξιοποιηθεί στην επικοινωνιακή γλωσσική διδασκαλία, είναι και η δραματοποίηση - μίμηση ρόλων, στο πλαίσιο των οποίων οι μαθητές παράγουν λόγο (προφορικό και γραπτό) προσαρμοσμένο στις ανάγκες συγκεκριμένων συνθηκών επικοινωνίας, οι οποίες τις περισσότερες φορές είναι τεχνητές.¹³

Μία από αυτές τις «μιμητικές» δραστηριότητες θεωρείται και η επιχειρηματολογία, η οποία εντάσσεται τόσο σε παλαιότερες όσο και στις ισχύουσες Οδηγίες για τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος. Ειδικότερα, ως βοηθητικό υλικό για το κεφάλαιο του Διαλόγου (Α΄ Λυκείου) προτείνεται η οργάνωση δομημένων συζητήσεων με τη μορφή της αντιπαράθεσης επιχειρημάτων στην τάξη. Στις συζητήσεις αυτές οι μαθητές καλούνται να υποστηρίξουν τα υπέρ και τα κατά ενός θέματος και μαθαίνουν κυρίως να σέβονται τους κανόνες της συζήτησης, να παρουσιάζουν και να υποστηρίζουν σε ευρύτερο ακροατήριο τις απόψεις τους.¹⁴ Αξίζει, όμως, να σημειωθεί ότι η διεξαγωγή ενός αγώνα επιχειρηματολογίας με ενδεικτικά θέματα εντάσσεται για πρώτη φορά ως άσκηση στο αναμορφωμένο διδακτικό εγχειρίδιο της Α΄ τάξης.¹⁵

Όσον αφορά τη Γ΄ τάξη, δε γίνεται ειδική μνεία στην επικοινωνιακή δραστηριότητα της επιχειρηματολογίας, παρόλο που το Α΄ κεφάλαιο του σχολικού εγχειριδίου ασχολείται με το πιο βασικό συστατικό της, αυτό της πειθούς, και το Γ΄ κεφάλαιο που αναφέρεται στο Δίκαιο και Άδικο Λόγο, εξοικειώνει τους μαθητές με την αντιπαράθεση, την υποστήριξη δηλαδή αντιθέτων θέσεων. Κατά συνέπεια, αναδεικνύεται η αξία της επιχειρηματολογίας μέσα από την προσπάθεια να διατυπώσουν οι μαθητές ορθά και ισχυρά επιχειρήματα, να ελέγξουν την αξιοπιστία των πληροφοριών και την ισχύ των πεποιθήσεων και πιθανών προκαταλήψεών τους και, στη συνέχεια, να ιεραρχήσουν τα δεδομένα τους αναλόγως της σοβαρότητάς τους. Βασισμένοι σε αυτά μπορούν να οδηγηθούν στην εξαγωγή συμπερασμάτων και στη σαφή διατύπωση και υπεράσπιση των απόψεών τους, αποφεύγοντας ασυνέπειες και αντιφάσεις. Κατ' επέκταση, ασκούνται στο να αξιολογούν κριτικά τα επιχειρήματα των άλλων, εντοπίζοντας τις δικές τους αντιφάσεις και ασυνέπειες.¹⁶

Β΄ Πρακτική εφαρμογή

Η προτεινόμενη διδακτική προσέγγιση έχει την αφετηρία της σε δύο δεδομένα:

α) Όπως ήδη προαναφέρθηκε, η γλώσσα μαθαίνεται μέσω της επικοινωνίας με τους άλλους, μέσω του αυθεντικού λόγου, προφορικού και γραπτού· δεν είναι δυνατόν να κατακτηθεί ατομικά ή αποστηθίζοντας γραμματικούς κανόνες και κείμενα. Η γλώσσα «είναι ταυτόχρονα γνώση και χρήση». Εντούτοις, αυτή η εντελώς αναμενόμενη και φυσιολογική καθημερινή πρακτική του διαλέγεσθαι δεν έχει ακόμη επαρκώς ενταχθεί στη γλωσσική διδασκαλία. Αυτή συχνότατα έχει τα χαρακτηριστικά μιας διαδικασίας περισσότερο μηχανιστικής παρά ερμηνευτικής και διαλεκτικής, ενώ η επιτυχία της αξιολογείται με γνώμονα την επίδοση των μαθητών σε ένα γραπτό κείμενο, και πολύ λιγότερο την ικανότητά τους να ακούν, να απαντούν, να δρουν, να συμμετέχουν.¹⁷

β) Στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού προγράμματος Αγώνες Επιχειρηματολογίας δραστηριοποιείται στο Πειραματικό Γενικό Λύκειο του Πανεπιστημίου Μακεδονίας από το 2003 ομάδα δεκαπέντε περίπου μαθητών και μαθητριών και από τις τρεις τάξεις. Οι μαθητές /-τριες συμμετέχουν κάθε χρόνο στους Πανελλήνιους Αγώνες που διοργανώνει το ΥΠΕΠΘ σε συνεργασία με το Κέντρο Δελφών, καθώς και στους Ρητορικούς Αγώνες των Αρσακείων Σχολείων. Τόσο οι ίδιοι οι μαθητές όσο και οι εκπαιδευτικοί που έχουν αναλάβει κατά περιόδους την προετοιμασία τους [μέχρι στιγμής τέσσερις (4) Φιλολόγοι και μία (1) Βιολόγος] παραδέχονται ότι οι Αγώνες τους επιτρέπουν να αναπτύξουν τον προφορικό λόγο τους και τις ικανότητές τους στη λογική διάρθρωση

13 Τσολάκης Χ. κ. άλ., 1990, σσ. 15-16.

14 ΥΠΕΠΘ, 2006-2007, σ. 111.

15 ΥΠΕΠΘ, 2006, τευχ. Α΄, σ. 118-119.

16 ΥΠΕΠΘ, 1999, σ. 133.

17 Τομπαϊδης Δ., 1991, σ. 27, Andrews R., 1994, σ. 65, Χαράλαμποπούλου Αγ. & Σ. Χατζησαββίδης, 1997, σ. 71 και Μήτσης Ν., 1998, σ. 157.

και σύνοψη των επιχειρημάτων, την πειθαρχημένη συνεργασία με τους συμπαίκτες τους και τη με σεβασμό και κατανόηση κριτική των θέσεων της αντίπαλης ομάδας.¹⁸

Θέμα

Εκπαίδευση και Νέες Τεχνολογίες [Από την ενότητα του σχολικού εγχειριδίου της Β΄ τάξης Θέματα για συζήτηση και έκφραση-έκθεση (σχετικά με τα μέσα μαζικής ενημέρωσης), σσ. 56-63, και της Γ΄ τάξης, Ψυχολογικές και παιδαγωγικές επιστημάνσεις για την χρήση της Πληροφορικής στην εκπαίδευση, σσ.183-192].

Γενικοί στόχοι

Η προτεινόμενη διδακτική προσέγγιση αποσκοπεί:

- α) στην οργάνωση και εκφορά κατάλληλου και πειστικού προφορικού λόγου στην οποία μπορεί να συμβάλει αποτελεσματικά η διαδικασία ενός προφορικού αγώνα επιχειρηματολογίας.
- β) στον προβληματισμό των μαθητών σχετικά με το ρόλο της εκπαίδευσης στη σύγχρονη εποχή, καθώς και τη συμβολή των Νέων Τεχνολογιών σε οποιαδήποτε διαδικασία διδασκαλίας και μάθησης.

Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- α) να διακρίνουν τις επιμέρους έννοιες του θέματος που πρέπει να οριστούν, και να τις υποδείξουν στο κοινό τους.
- β) να δώσουν για την καθεμιά έναν ορισμό που να είναι κατά το δυνατό σαφής και πλήρης.
- γ) να εξηγήσουν το προς συζήτηση θέμα με βάση αυτούς τους ορισμούς και να παρουσιάσουν τη θέση της ομάδας τους, αφήνοντας περιθώρια αντεπιχειρηματολογίας.
- δ) να εντοπίσουν από το υλικό τους χρήσιμα επιχειρήματα και τεκμήρια, ώστε να στηρίξουν τη θέση τους.
- ε) να δομήσουν το λόγο τους σε ευδιάκριτες ενότητες – εισαγωγή, κύριο μέρος, σύνοψη/επίλογος.
- στ) να ιεραρχήσουν τα επιχειρήματά τους, δίνοντας έμφαση στα κύρια σημεία και να τα διατυπώσουν με σαφήνεια και συνέπεια, εμπλουτίζοντάς τα και με σχετικά παραδείγματα.
- η) να κατανεύμουν επιτυχώς τις εργασίες της ομάδας τους και να τις διεκπεραιώσουν μέσα σε ένα κλίμα συνεργασίας και εμπιστοσύνης.
- ζ) ως ομιλητές να συμμορφωθούν στα χρονικά όρια, να επιδείξουν κοσμιότητα και να υιοθετήσουν το ανάλογο ύφος.
- η) να καταθέσουν την ομιλία τους σε διαγραμματική μορφή.¹⁹

Α΄ εφαρμογή: ο Αγώνας Επιχειρηματολογίας στη Β΄ τάξη

Υλικό

Ακολουθώντας τη βασική αρχή ότι το γλωσσικό υλικό πρέπει να είναι αυθεντικό, να έχει

18 Βλ. και Brookfield S.&S. Preskill, 1999, σ. 17 και Δαγκλή Β. κ. άλ., 2005, σ. 20-23.

19 Για την επιλογή και τη διατύπωση των διδακτικών στόχων βλ. Σχίζας Ε., 2003, σσ. 74-78, και Brookfield S.&S. Preskill, 1999, σ. 17.

χρηστικό χαρακτήρα και να προέρχεται από ποικίλες πηγές (π.χ. εφημερίδες, βιβλία επιστολές, κλπ.) που να καλύπτουν πλήθος επικοινωνιακών αναγκών της καθημερινής ζωής,²⁰ επιλέχθηκαν τα εξής κείμενα:

Ομάδα Α΄

Θέμα: Τα πλεονεκτήματα της εκπαίδευσης²¹

α) Παπανούτσος Ε., Η φυσιολογία του δασκάλου, από το βιβλίο των Μανωλίδη Γ., Μπεχλιβάνη Θ., Φλώρου Φ. (2001), Έκφραση-Έκθεση για το Ενιαίο Λύκειο: Θεματικοί Κύκλοι. Αθήνα: ΟΕΔΒ, σσ. 285-289.

β) Παπανούτσος Ε. (1978). Αλέξανδρος Δελμούζος. Αθήνα: ΜΙΕΤ, σσ. 200-209.

Ομάδα Β΄

Θέμα: Τα μειονεκτήματα της εκπαίδευσης

α) Κουντουράς Μ., Σχολείο και ζωή (εκπαιδευτικός δημοτικισμός), από το βιβλίο των Μανωλίδη Γ., Μπεχλιβάνη Θ., Φλώρου Φ. (2001), Έκφραση-Έκθεση για το Ενιαίο Λύκειο: Θεματικοί Κύκλοι. Αθήνα: ΟΕΔΒ, σσ.279-280.

β) Δούκας Χρ. (1993). «Σχολείο και τεχνολογία», εφημ. ΤΑ ΝΕΑ, 2-11-1993.

γ) Φούρα Γ., «Το σχολείο σκοτώνει τη δημιουργικότητα», εφημ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 16-10-2005.

Ομάδα Γ΄

Θέμα: Τα πλεονεκτήματα των Νέων Τεχνολογιών στην εκπαίδευση

α) Μητρόπουλος Δ., «Πληροφορική και επανάσταση στην παιδεία», εφημ. ΤΟ ΒΗΜΑ, 21-9-1997.

β) Μπαβέλης Α., Οι Νέες Τεχνολογίες στην εκπαίδευση: προβλήματα και προοπτικές, στη www.inarcadia.gr/news/arthra/ekpaid/neestexnol.pdf

γ) Μπαμπινιώτης Ι., «Νέες τεχνολογίες και ποιοτική παιδεία», εφημ. ΤΟ ΒΗΜΑ, 3-12-2000.

Ομάδα Δ΄

Θέμα: Τα μειονεκτήματα των Νέων Τεχνολογιών στην εκπαίδευση

α) Μπαβέλης Α., Οι Νέες Τεχνολογίες στην εκπαίδευση: προβλήματα και προοπτικές, στη www.inarcadia.gr/news/arthra/ekpaid/neestexnol.pdf

Μεθόδευση

Τόσο στην προετοιμασία όσο και στον Αγώνα Επιχειρηματολογίας συμμετείχαν οι μαθητές και μαθήτριες της Β΄ τάξης - συγκεκριμένα του τμήματος Β1 (συνολικά 25 μαθητές). Επιλέχθηκε η συγκεκριμένη τάξη, γιατί:

α) στο σχολικό εγχειρίδιο δεν υπάρχει καμιά αναφορά στην επιχειρηματολογία ως επικοινωνιακή δραστηριότητα, παρόλο που η θεματολογία του το επιτρέπει, και

β) στο συγκεκριμένο τμήμα φοιτούσαν μαθητές που ήδη συμμετείχαν στην Ομάδα Επιχειρηματολογίας και ήταν εξοικειωμένοι με τους Αγώνες και τους Κανόνες τους. Γι αυτό, εξάλλου, ανέλαβαν και τη σχετική ενημέρωση των συμμαθητών τους.

Στο πρώτο δίωρο διδασκαλίας οι μαθητές ενημερώθηκαν για τους στόχους της δραστηριότητας αυτής από τη διδάσκουσα, συγκρότησαν τις τέσσερις ομάδες, όσες και τα θέματα, από έξι μέλη η καθεμιά, και επέλεξαν το θέμα με το οποίο θα ήθελαν να αγωνιστούν. Η μία μαθήτρια που δεν θέλησε να ενταχθεί σε κάποια ομάδα, ανέλαβε με δική της πρωτοβουλία να καταγράψει τα

20 Μήτσος Ν., 1998, σ. 110.

21 Τα θέματα διατυπώθηκαν με τη λογική των Διττών Λόγων, της αντιπαράθεσης δηλαδή δύο αντιθέτων θέσεων σχετικά με την εκπαίδευση και τις Νέες Τεχνολογίες, προκειμένου η μία ομάδα να αναπτύσσει τα επιχειρήματά της και η άλλη να τα ανασκευάζει. (Βλ. Σχίζας Ε., 2003, σ. 7 και Δαγκλή Β. κ. άλ., 2005, σ. 21.)

πρακτικά της συζήτησης που ακολούθησε μετά τον Αγώνα. Στη συνέχεια διανεμήθηκε το υλικό με τη σύσταση η κάθε ομάδα να αναζητήσει και δικές της πηγές και να συναποφασίσει για τον ομιλητή-εκπρόσωπό της. Το πρώτο δίωρο ολοκληρώθηκε με μία αδρομερή περιγραφή της διαδικασίας του Αγώνα από τις δύο μαθήτριες που συμμετείχαν στην Ομάδα Επιχειρηματολογίας του σχολείου. Σε αυτό το σημείο αξίζει να τονιστεί ότι για λόγους οικονομίας χρόνου η όλη διαδικασία διαφοροποιήθηκε σημαντικά από αυτήν των Αγώνων Επιχειρηματολογίας που διοργανώνει το ΥΠΕΠΘ, χωρίς όμως να αλλοιωθεί το σκεπτικό τους.

Η κάθε ομάδα είχε περιθώριο δύο εβδομάδων να επεξεργαστεί το υλικό της και να ετοιμάσει την ομιλία της, η οποία θα είχε διάρκεια δέκα λεπτών. Στο διάστημα αυτό υπήρχε συνεργασία και με τη διδάσκουσα για την επίλυση αποριών, δυσκολιών ή άλλων πρακτικών θεμάτων.

Στο δεύτερο δίωρο, αφού ανατέθηκε από την τάξη στη διδάσκουσα ο ρόλος της Προέδρου, διεξήχθη ο Αγώνας μεταξύ των τεσσάρων ομιλητών και ακολούθησε συζήτηση στην οποία συμμετείχαν όλες οι ομάδες με ερωτήσεις που είχαν σα σκοπό να φέρουν την αντίπαλη ομάδα σε δύσκολη θέση. Στο τέλος η κάθε ομάδα διένειμε στις υπόλοιπες την ομιλία της σε διαγραμματική μορφή.

Αξιολόγηση

Μία εβδομάδα μετά τον Αγώνα οι μαθητές κλήθηκαν να συντάξουν ένα γραπτό κείμενο με το εξής θέμα:

«Οι γονείς σας αποφάσισαν να εγγραφούν στο πρόγραμμα ΗΡΩΝ και να παρακολουθήσουν μαθήματα Πληροφορικής. Για την πρώτη ενημερωτική συνάντηση ο/η καθηγητής/-τρια της Πληροφορικής οργανώνει μια μικρή εκδήλωση και σας ζητά να παρουσιάσετε τις εμπειρίες σας από το σχετικό μάθημα με μια εισήγηση 600 περίπου λέξεων στην οποία θα εκθέσετε:

Α) το πώς η χρήση της Πληροφορικής (ηλεκτρονικοί υπολογιστές, διαδίκτυο) εξυπηρετεί τους στόχους οποιασδήποτε εκπαιδευτικής διαδικασίας, και

Β) τα εφόδια που πιστεύετε ότι πρέπει να έχει κάθε χρήστης, προκειμένου να αξιοποιεί όσο γίνεται πιο δημιουργικά τις δυνατότητες των Νέων Τεχνολογιών.

Φροντίστε ώστε η εισήγησή σας να είναι περιεκτική και πειστική για τους αρχάριους μαθητές...!»

Β' εφαρμογή: ο Αγώνας Επιχειρηματολογίας στη Γ' τάξη

Όπως προαναφέρθηκε, το ίδιο περίπου θέμα, οι δυνατότητες και τα πιθανά προβλήματα από τη χρήση των Νέων Τεχνολογιών στο σχολείο, συζητείται και στο σχολικό βιβλίο Έκφρασης – Έκθεσης της Γ' Λυκείου.²² Στην προσπάθεια να προσεγγίσουμε το θέμα μέσα από έναν αγώνα επιχειρηματολογίας, με δεδομένο ότι στην τάξη αυτή ο χρόνος για την προετοιμασία των μαθητών αλλά και για την ικανοποιητική διαπραγμάτευση μιας πληθώρας θεμάτων που εντάσσονται στη διδακτέα ύλη είναι εξαιρετικά περιορισμένος, αξιοποιήσαμε κατά κύριο λόγο το υλικό που το ίδιο το σχολικό βιβλίο παρέχει. Συγκεκριμένα, ζητήθηκε μία εβδομάδα πριν από τους μαθητές να μελετήσουν τα παρακάτω κείμενα, κείμενα που εκθέτουν ψυχολογικά και παιδαγωγικά πλεονεκτήματα και κινδύνους από τη χρήση των Νέων Τεχνολογιών στην εκπαίδευση:

1. Η.Γ. Μπεζεβέγκη, Φιλοσοφία και πληροφορική στην εκπαίδευση [Έκφραση-Έκθεση, τεύχος Γ', σσ. 183-187]
2. Μ. Δεληθανάση, Αρχαίοι φιλόσοφοι σε CD-ROM για μαθητές και φοιτητές (από τον Τύπο) [Ο.π., σσ.190-191]
3. Α. Ράπτη – Α. Ράπτη, Συνεργατική μάθηση και ηλεκτρονικά εργαλεία [Πληροφορική και Εκπαίδευση, ό.π., σσ. 191-192]
4. Α. Ράπτη – Α. Ράπτη, Διαθεματικές δραστηριότητες: παιδαγωγικά παιχνίδια και προσομοιώσεις

²² ΥΠΕΠΘ, 2006, τεύχ. Γ', σσ. 189-192.

[Πληροφορική και Εκπαίδευση, ό.π., σ. 192]

Επιπλέον, δόθηκε το άρθρο του Ι. Μπαμπινιώτη, Νέες τεχνολογίες και ποιοτική παιδεία [εφημ. ΤΟ ΒΗΜΑ, 3/12/2000]

Εναλλακτικά, μπορεί ο διδάσκων να επιλέξει και να προτείνει οποιαδήποτε άλλη βιβλιογραφία θεωρήσει πρόσφορη, κείμενα από εφημερίδες, αποσπάσματα λόγων, ακόμη και αγγελίες, διαφημιστικό υλικό ή φωτογραφίες που μπορούν να ευαισθητοποιήσουν και να προκαλέσουν διάλογο.

Η αντιπαράθεση εντάχθηκε στο πλαίσιο μιας συζήτησης που υποθετικά διεξαγόταν ενώπιον μιας γνωμοδοτικής επιτροπής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου για τη σκοπιμότητα της εισαγωγής των Νέων Τεχνολογιών στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Οι (24 συνολικά) μαθητές και μαθήτριες χωρίστηκαν –κατά παράβαση κι εδώ των επίσημων κανόνων, για λόγους πρακτικούς- σε τρεις ομάδες των οκτώ ατόμων, από τις οποίες οι δύο πρώτες ανέλαβαν να υποστηρίξουν δύο αλληλοσυγκρουόμενες θέσεις: η πρώτη ομάδα επιφορτίστηκε με την προώθηση της χρήσης Νέων Τεχνολογιών, ενώ η δεύτερη με την επισήμανση των επιφυλάξεων που μπορεί κάποιος να έχει γι' αυτήν, εφόσον γίνει άκριτα και χωρίς μέτρο. Τέσσερα μέλη από την κάθε μία ορίστηκαν να εκθέσουν τα επιχειρήματα της ομάδας τους. Οι υπόλοιποι μαθητές ανέλαβαν να κρατήσουν τις σημειώσεις τους και, την καθορισμένη ημέρα, να παίξουν το ρόλο των κριτών, ενώ το ρόλο του Προέδρου ανέλαβε και στην περίπτωση αυτή η διδάσκουσα. Στο τέλος του Αγώνα συγκεντρώθηκαν τα εκατέρωθεν επιχειρήματα σε διαγραμματική μορφή και διανεμήθηκαν στους μαθητές.

Αξιολόγηση

Η εποπτεία του θέματος διαπιστώθηκε στη γραπτή εργασία που δόθηκε στους μαθητές το επόμενο δίωρο, με θέμα:

«Απευθυνθείτε, ως δεκαπενταμελές συμβούλιο, σε εταιρεία που εμπορεύεται ηλεκτρονικούς υπολογιστές και προσπαθήστε να την πείσετε να διαθέσει, σε εξαιρετικά χαμηλή τιμή, ένα σημαντικό αριθμό υπολογιστών σε μαθητές του σχολείου σας που επιθυμούν, αλλά δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να αγοράσουν δικό τους υπολογιστή. Φροντίστε στην επιστολή σας να τονίσετε τις δυνατότητες που μπορεί να προσφέρει ο υπολογιστής σε ένα νέο άνθρωπο.»²³

Διαπιστώσεις- προτάσεις

Ήδη από την προαναφερθείσα διδακτική προσέγγιση της συγκεκριμένης θεματικής έγινε φανερό ότι επρόκειτο για μια διαδικασία ιδιαίτερα ελκυστική για το σύνολο της τάξης. Τη θέση ενός κοινού που συνήθως κουράζεται να παρακολουθεί το συνεχόμενο δίωρο διδασκαλίας και συχνά κρατά ελλειπίες σημειώσεις ή σωρεύει έτοιμο φωτοτυπημένο υλικό, πήρε μια ομάδα νέων που συμμετείχαν, είχαν άποψη, αναζητούσαν, διατύπωναν και αναδιατύπωναν επιχειρήματα για να τη στηρίξουν και να πείσουν τους «αντιπάλους» τους. Το δίωρο αποδείχτηκε, προφανώς, λίγο για την ολοκλήρωση της συζήτησης, γι' αυτό και αξιοποιήθηκε ακόμη μία διδακτική ώρα, κατά την οποία συγκεντρώθηκαν και συστηματοποιήθηκαν τα επιχειρήματα. Στο τέλος, πάντως, διαπιστώθηκε πως ο κατάλογος επιχειρημάτων που είχαν από πριν καταρτίσει οι ομάδες, είχε σαφώς εμπλουτιστεί και

23 Ό.π., σ. 192.

ήδη αφομοιωθεί από αυτούς, όπως προέκυψε και από την αξιολόγηση της γραπτής εργασίας. Ανάλογα με τις εκφραστικές δυνατότητες του καθενός, φυσικά, συντέθηκαν κείμενα που εξέθεταν συνοπτικά και με σαφήνεια συμπαγή και ευφάνταστα επιχειρήματα για την άποψη που επέλεξαν να στηρίζουν.

Οι θεματικοί κύκλοι που διαπραγματευόμαστε στο Λύκειο προσφέρονται για παρόμοιες απόπειρες, καθώς αφορούν επίκαιρα και επίμαχα θέματα της σύγχρονης κοινωνίας και ζωής. «Εκρηκτικοί» αγώνες επιχειρηματολογίας μπορούν να διεξαχθούν με θέμα:

α) στην Α΄ τάξη τη χρησιμότητα της γλωσσομάθειας,²⁴ την εφηβεία και κατά πόσο αποτελεί περίοδο κρίσης ή όχι,²⁵ την ενδυμασία και τον κοινωνικό ρόλο της.²⁶

β) στη Β΄ τάξη το ρόλο των ΜΜΕ, τις εκπομπές τύπου «ριάλιτι σόου»,²⁷ τη σύνδεση ειδίκευσης και πνευματικού πολιτισμού,²⁸ τις στερεότυπες αντιλήψεις, το φυλετικό και κοινωνικό ρατσισμό,²⁹ το ρόλο της τέχνης και την κριτική έργου τέχνης,³⁰ τον ελεύθερο χρόνο και την ψυχαγωγία του σύγχρονου ανθρώπου.³¹

γ) στη Γ΄ τάξη τις ωφέλειες και τα πιθανά προβλήματα από τη χρήση του Internet σε ποικίλους τομείς της κοινωνικής ζωής,³² το ζήτημα της κατάργησης ή όχι της θανατικής ποινής,³³ της επιστροφής ή όχι των ελγινείων μαρμάρων στην Ελλάδα³⁴, της νομιμοποίησης της ευθανασίας,³⁵ του κατά πόσο οφείλει να είναι απεριόριστη η ελευθερία της σκέψης,³⁶ και άλλα. Η σχολική αίθουσα μπορεί να μετατραπεί στην αίθουσα του Κοινοβουλίου, σε μια δικαστική αίθουσα, την αίθουσα συνεδριάσεων ενός κοινοτικού ή δημοτικού συμβουλίου ή ενός οποιουδήποτε σωματίου, επαγγελματικού, συνδικαλιστικού, πολιτιστικού, επιστημονικού κλπ.³⁷

Από την πλευρά του διδάσκοντος, για την οργάνωση ενός μαθήματος με την παραπάνω μορφή απαιτείται προσεκτική προετοιμασία. Θα χρειαστεί να συγκεντρώσει και να επιλέξει το κατάλληλο πληροφοριακό υλικό και κατόπιν, με δημιουργική φαντασία και εφευρετικότητα, να διαμορφώσει μια πρόσφορη επικοινωνιακή συγκυρία. Ιδιαίτερη σημασία έχει να λάβει υπόψη του τις δυνατότητες και ανάγκες των μαθητών του και, όπου τυχόν το απαιτεί η διαδικασία, να παρεμβαίνει διακριτικά και να ανοίγει διαλεκτικές διεξόδους. Αυτή του η παρουσία δεν υποβαθμίζει στο ελάχιστο το ρόλο του. Απλώς τον μεταλλάσσει: από δάσκαλος-αυθεντία, «άρχοντα» της τάξης του, μετατρέπεται σε συνεργάτη, σύμβουλο, συντονιστή. Παύει πλέον η παραδοσιακή, άκαμπτη ιεράρχηση ρόλων μεταξύ μοναδικού πομπού και παθητικών δεκτών, η οποία δυναμιτίζει μεταξύ των άλλων την όποια ειλικρίνεια και φυσικότητα.³⁸

Με την υλοποίηση παρόμοιων αγώνων επιχειρηματολογίας το κέντρο βάρους της γλωσσικής διδασκαλίας μετατίθεται πραγματικά στον μαθητή και τον αναδεικνύει σε «κύριο άξονα και βασικό συντελεστή της όλης διδακτικής διαδικασίας». Μέσα από μια απολύτως φυσική διαδικασία του δίνονται οι δυνατότητες, ανάλογα με τα ενδιαφέροντα, το γλωσσικό του υπόβαθρο, τα ατομικά του χαρακτηριστικά, τις εμπειρίες του, την προσπάθεια που ο ίδιος καταβάλλει, να αφομοιώσει με

24 ΥΠΕΠΘ, 2006, τεύχ. Α΄, σ. 82.

25 Ό.π., σ. 123 κ.ε.

26 Ό.π., σ. 184 κ.ε.

27 ΥΠΕΠΘ, 2006, τεύχ. Β΄, σ. 60.

28 Ό.π., σ. 97

29 Ό.π., σ. 119

30 Ό.π., σ. 179.

31 Ό.π., σ. 282

32 ΥΠΕΠΘ, 2006, τεύχ. Γ΄, σσ. 193-199.

33 Κείμενα σχετικά προσφέρονται στις σσ. 84-90 του σχολικού βιβλίου.

34 Ό.π. σσ. 138-144.

35 Το θέμα εντάσσεται στον θεματικό κύκλο που αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα. Σχετικό υλικό μπορεί να δοθεί από τον διδάσκοντα. Έχουν, για παράδειγμα, δημοσιευθεί σχετικά άρθρα με αντικρουόμενες απόψεις των Μητροπολίτη Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου κ. Ιερόθεου, Δ. Κρεμαστινού, Γ. Ρηγάτου και της Ιωάννας Σουφλήρη στην εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ (1/10/2006).

36 Ό.π. σσ. 62-64.

37 Βλ. άλλες προτάσεις στο Μήτσης Ν., 1998, σ. 227.

38 Βλ. ενδεικτικά Μήτσης Ν., 1998, σσ. 124-125, 228, 230, Brookfield S.&S. Preskill, 1999, σ. 34 κ.ε. και Δαγκλή Β. κ. άλ., 2005, σσ. 31-32.

επιτυχία ένα υλικό που απευθύνεται σε όλους αδιακρίτως.³⁹ Αν αντιμετωπίσει κάποιος τις απόπειρες αυτές επιχειρηματολογίας τελείως χρησιμοθηρικά, με το βλέμμα στραμμένο δηλαδή αποκλειστικά στις απολυτήριες εξετάσεις, το κέρδος είναι δεδομένο. Οι μαθητές συγκεντρώνουν με τρόπους ενδιαφέροντες και ενεργητικούς γνώσεις και απόψεις που θα τους βοηθήσουν σε δεδομένη στιγμή να ανακαλέσουν εύκολα σκέψεις, επιχειρήματα για τα υπέρ και τα κατά μιας άποψης και να τα εκθέσουν πειστικά στα κείμενά τους με το σωστό επίπεδο ύφους. Αλλά και ευρύτερα εάν ειπωθεί αυτή η διδακτική πρόταση, θεωρούμε ότι ανταποκρίνεται απόλυτα στο όραμα μιας αίθουσας, ενός σχολείου, μιας κοινωνίας που διατείνεται ότι προωθεί τη δημοκρατία μέσα από ανοιχτό και επί ίσους όρους, ουσιαστικό διάλογο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αδαλόγλου, Κ. (2007). Η γραπτή έκφραση των μαθητών: προτάσεις για την αξιολόγηση και τη βελτίωσή της. Αθήνα: Κέδρος.
- Αθανασίου, Λ. (1993). Γλώσσα-Γλωσσική Επικοινωνία και Διδασκαλία στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Δαγκλή, Β., Κάσπαρη, Γ., Νικούση, Σ. (2005). Καινοτόμες Μέθοδοι Διδασκαλίας και διδακτικές προσεγγίσεις: δημόσια αντιπαράθεση. Δελτάριο 1 (19-33).
- Lyons, J. (1995). Εισαγωγή στη γλωσσολογία, μτφρ. Μ. Αραποπούλου κ.άλ. Αθήνα: Πατάκης.
- Μήτσης, Ν. (1998). Διδακτική του γλωσσικού μαθήματος: Από τη Γλωσσική Θεωρία στη Διδακτική Πράξη. Γλωσσολογική Βιβλιοθήκη 5. Αθήνα: Gutenberg.
- Σχίζας, Ε. (2003). Εγχειρίδιο διττών λόγων. Αθήνα: Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία.
- Τομπαϊδης, Δ. (1991). Η γλωσσική διδασκαλία στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (βασικές αρχές, στόχοι, χαρακτηριστικά). Στο Το γλωσσικό μάθημα στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση: πρακτικά τριήμερου σεμιναρίου 13, 14, 15/11/1991. Αθήνα: Πατάκης.
- Τσολάκης, Χ., Αδαλόγλου, Κ., Αυδή, Α., Λόππα, Ε., Τάνης, Δ. (1990). Η διδασκαλία του βιβλίου «Έκφραση-Έκθεση» τ. Α', Β' στην Α' και Β' Λυκείου. Φιλολογος, 59 (14-20).
- Τσολάκης, Χ. (1995). Για τη Διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας στην Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, Πορίσματα του 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη, 18,19 και 20 Μαΐου 1995. Φιλολογος, 80 (85-91).
- Τζιόλας, Αλ. (1987). Η επιχειρηματολογία στη Έκθεση: τύπος ουσία και παράγοντες που την καθορίζουν. Φιλολογος, 48 (161-174).
- ΥΠΕΠΘ (1999). Λογική: Θεωρία και Πρακτική, Γ' Τάξη Ενιαίου Λυκείου, Θετική και Θεωρητική Κατεύθυνση, Μάθημα Επιλογής, Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- ΥΠΕΠΘ (6-4-2003), Διοργάνωση Πανελλήνιων Μαθητικών Αγώνων Επιχειρηματολογίας-Αντιλογίας, Υ.Α. 33079/Γ2/3-4-03, ΦΕΚ 401, τ. Β'.
- ΥΠΕΠΘ (2006). Έκφραση Έκθεση, Αναθεωρημένη έκδοση, τευχ. Α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ
- ΥΠΕΠΘ (2006). Έκφραση Έκθεση: βιβλίο του καθηγητή, τευχ. Α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ
- ΥΠΕΠΘ (2006). Έκφραση Έκθεση, Αναθεωρημένη έκδοση, τευχ. Β'. Αθήνα: ΟΕΔΒ
- ΥΠΕΠΘ (2006). Έκφραση Έκθεση: βιβλίο του καθηγητή, τευχ. Β'. Αθήνα: ΟΕΔΒ
- ΥΠΕΠΘ (2006). Έκφραση Έκθεση, Αναθεωρημένη έκδοση, τευχ. Γ'. Αθήνα: ΟΕΔΒ

39 Wilkinson L.C.& Spinelli F., 1982, σ. 324, Μήτσης Ν., 1998, σσ. 121-123, 229, Fischer M., LaPointe C., Peterson K., White D., *Using Debate to Develop Empowered Learning in the Classroom: a prescription in* <http://debate.uvm.edu/pdf/empower.pdf> και Δαγκλή Β. κ. άλ., 2005, σ.σ. 27-28.

ΥΠΕΠΘ (2006). Έκφραση Έκθεση: βιβλίο του καθηγητή, τευχ. Γ'. Αθήνα: ΟΕΔΒ
ΥΠΕΠΘ (2006). Οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στο ενιαίο λύκειο (σχολικό έτος 2006-2007), Αθήνα: ΟΕΔΒ.
Weston, A. (2002²). Ένα βιβλίο κανόνων για επιχειρήματα, μτφρ. Ε. Στάμου. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.
Χαραλαμπίδης, Α., Χατζησαββίδης, Σ. (1997). Η διδασκαλία της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας: θεωρία και πρακτική εφαρμογή. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.
Χαραλαμπίδης, Α. (1999). Η στροφή προς την επικοινωνιακή προσέγγιση για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Γλωσσικός Υπολογιστής, 1 (45-55).

Andrews, R., Costello, P., Clarke, S. (1994). Improving the quality of Argument, 5-16: a project funded by the Esmee Fairbairn Charitable Trust. Hull: University of Hull.
Andrews, R. (1994). Democracy and the Teaching of Argument, English Journal, 83 (62-69).
Brookfield, S., Preskill S. (1999). Discussion as a way of teaching: tools and techniques for university teachers. Buckingham: SHRE.
Fischer M., LaPointe C., Peterson K., White D., Using Debate to Develop Empowered Learning in the Classroom : a prescription in <http://debate.uvm.edu/pdf/empowerpdf>
Wilkinson, L.C., Spinelli, F. (1982). Conclusion: applications for education, in Wilkinson, L.C. (ed.), Communicating in the classroom, New York: Academic Press.